

Sadržaj

Predgovor	11
1. Metodologija i metod kao zanat i alat u društveno-ekonomskim istraživanjima	13
Rezime	13
1.1. Uvod	14
1.2. Metodologija i metod istraživanja	15
1.3. Proces naučnog istraživanja	20
1.4. Faze i etape u metodologiji	27
1.5. Prikupljanje građe	30
1.6. Od sinteze do ekspozicije	33
1.7. Naučno objašnjenje	37
1.8. Specifičnost metodologije ekonomske nauke	40
1.9. Umesto zaključka: o metodološkim epohama	42
1.10. Literatura	43
Summary	45
2. O nekim metodološkim fazama i postupcima u društveno-ekonomskim istraživanjima	46
Rezime	46
2.1. Uvod	46
2.2. Posmatranje u ekonomiji	47
2.3. Hipoteze	49
2.4. Deskripcija ili opis pojava	52
2.5. Obrada empirijskih podataka	53

2.5.1. Statističko-matematički metodi	53
2.5.2. Model u ekonomiji	55
2.5.3. Marginalna analiza	62
2.6. Eksperiment u ekonomiji	63
2.7. Pretpostavke, predviđanja i verifikacija	65
2.8. Opšti metodološki postupci u ekonomiji	66
2.8.1. Analitički metod	66
2.8.2. Sintetički metod	67
2.8.3. Induktivni metod	67
2.8.4. Deduktivni metod	67
2.8.5. Komparativni metod	68
2.8.6. Istorijski metod	68
2.8.7. Multivarijantna analiza	68
2.8.8. Bilansni metod	69
2.8.9. Metod mikroekonomske i makroekonomske analize	69
2.9. Umesto zaključka: o specifičnosti ekonomske metodologije	69
2.10. Literatura	72
Summary	74
3. Metodi kvalitativnih istraživanja u društveno- -ekonomskoj nauci	75
Rezime	75
3.1. Uvod	75
3.2. O metodu kvalitativnih istraživanja	76
3.3. Metod opservacije	79
3.4. Istorijski metod	81
3.5. Komparativni metod	82
3.6. Genetički metod	83
3.7. Funkcionalni metod	84
3.8. Strukturalni metod	86
3.9. Sistemska analiza	87
3.10. Monografski metod	88
3.11. Metod studije slučaja	90
3.12. Dijalektički metod	91

3.13. Opšti zaključak	93
3.14. Literatura	94
Summary	95
4. O metodima i tehnikama u društvenim istraživanjima	96
Rezime	96
4.1. Metodi društvenih istraživanja	96
4.2. Neke tehnike metodologije društvenih istraživanja .	101
4.2.1. Anketa	101
4.2.2. Intervju	104
4.2.2.1. Postavljanje istraživanja: nacrt, instrumenti, uzorak	107
4.2.2.2. Upitnik/podsetnik za dubinski intervju .	107
4.2.2.3. Izbor uzorka za dubinski intervju	109
4.2.2.4. Analiza podataka dobijenih putem dubinskih intervju	110
4.2.3. Fokus grupe	111
4.2.3.1. Vrste fokus grupa	116
4.2.3.2. Prednosti i ograničenja fokus grupa . . .	118
4.2.4. Posmatranje	120
4.2.4.1. Pojam metoda posmatranja	120
4.2.4.2. Šta posmatranje čini različitim od drugih srodnih metoda?	120
4.2.4.3. Vrste posmatranja	122
4.2.4.4. Istraživački projekat	125
4.2.4.5. Istraživački instrumenti	125
4.2.4.6. Postupak posmatranja	126
4.2.4.7. Analiza podataka	127
4.2.4.8. Kvantitativni aspekt posmatranja	127
4.2.4.9. Uzorci za posmatranje	128
4.2.4.10. Prednosti i nedostaci posmatranja . . .	128
4.2.5. Studija slučaja	129
4.3. Opšti zaključak	131
4.4. Literatura	131
Summary	133

5. Dokazivanje i opovrgavanje u društveno-ekonomskoj metodologiji	134
Rezime	134
5.1. Uvod	134
5.2. Dokazivanje	135
5.3. Opovrgavanje	139
5.4. Uloga naučnih činjenica i hipoteza u procesu dokazivanja i opovrgavanja	141
5.5. Greške u dokazivanju i opovrgavanju	145
5.6. Osnovna pravila dokazivanja	146
5.7. Zaključno razmatranje	148
5.8. Literatura	149
Summary	150
6. Metodološka polazišta u društveno-ekonomskim istraživanjima	151
Rezime	151
6.1. Uvod	151
6.2. Izbor istraživačke filozofije	153
6.2.1. Različiti teorijski pristupi	153
6.2.2. Deduktivizam i induktivizam	157
6.2.3. Analiza i sinteza	158
6.2.4. Apstrakcija i konkretizacija	159
6.2.5. Generalizacija i specijalizacija	160
6.3. Izbor metodologije istraživanja	161
6.3.1. Kvantitativna metodologija	162
6.3.2. Kvalitativna metodologija	164
6.3.3. Komparacija kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja	165
6.3.4. Kombinovanje pristupa i metoda	168
6.4. Etika u istraživanju	168
6.4.1. Nauka i pseudonauka	168
6.4.2. Etičke dileme u istraživanju	170
6.4.3. Manipulacije u nauci i druge manipulacije ...	172
6.5. Opšti zaključak	175

6.6. Literatura	177
Summary	178
7. Mikroekonomski pokazatelji (indikatori) u metodologiji ekonomskih istraživanja (I)	179
Rezime	179
7.1. Uvod	179
7.2. Indikatori homo oeconomicus-a	181
7.3. Tržišni indikatori	186
7.4. Indikatori domaćinstva	193
7.5. Indikatori kretanja stanovništva i radne snage	202
7.6. Umesto zaključka: poruka	206
7.7. Literatura	207
Summary	208
8. Mikroekonomski pokazatelji (indikatori) u metodologiji ekonomskih istraživanja (II)	209
Rezime	209
8.1. Uvod	209
8.2. Pokazatelji na nivou poslovnih subjekata	211
8.2.1. Ekonomski principi i načela privređivanja	211
8.2.1.1. Princip i načelo produktivnosti	213
8.2.1.2. Princip i načelo ekonomičnosti	
– efikasnosti	214
8.2.1.3. Princip i načelo rentabilnosti	
– profitabilnosti	215
8.2.2. Načelo budžetskog ograničenja	217
8.2.3. Optimizacija	218
8.2.4. Likvidnost i solventnost	219
8.2.5. Poslovni plan (biznis plan) preduzeća	220
8.2.6. Računovodstvo i bilanci kao pokazatelji stanja i uspeha preduzeća	221
8.2.7. Neki pokazatelji poslovanja preduzeća	227
8.3. Novi kriterijumi uspešnosti preduzeća	231
8.3.1. Trend promena	231
8.3.2. Istraživanje i razvoj	238

8.4. Umesto zaključka: poruka	242
8.5. Literatura	243
Summary	245
9. Makroekonomski pokazatelji (indikator) u metodologiji ekonomskih istraživanja (I)	246
Rezime	246
9.1. Uvod	246
9.2. Opšti pokazatelji	249
9.2.1. Količina, vrednost i cena	249
9.2.2. Indeksi i ankete	250
9.2.3. Stope rasta i druge stope	256
9.3. Indikatori privredne aktivnosti	260
9.4. Pokazatelji rasta: trendovi i ciklusi	266
9.5. Umesto zaključka: poruka	279
9.6. Literatura	280
Summary	281
10. Makroekonomski pokazatelji (indikator) u metodologiji ekonomskih istraživanja (II)	282
Rezime	282
10.1. Uvod	282
10.2. Fiskalni pokazatelji	284
10.3. Monetarni indikatori	287
10.4. Pokazatelji valutnog kursa	294
10.5. Pokazatelji platnog bilansa	301
10.6. Indikatori ulaganja i štednje	307
10.7. Umesto zaključka: poruka	314
10.8. Literatura	314
Summary	316
Prilog: korisne veb-stranice	317
Imenski registar	321
O autoru	325

Predgovor

*Baviti se samo teorijom, bez prakse – beskorisno je.
Baviti se samo praksom, bez teorije – opasno je.
Pokušavati bilo jedno, bilo drugo, bez unapređivanja
ostalih osobina – nas kao ličnosti – teško je i često nede-
lotvorno.*

Mark Plan

Monografija *Ogledi iz metodologije društveno-ekonomskih istraživanja* nastala je, velikim delom, iz moje knjige *Uvod u metodologiju ekonomskih nauka*, koja je objavljena na Poljoprivrednom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu 2010. godine, i koja je te godine proglašena knjigom godine u toj akademskoj zajednici. Dugogodišnjim bavljenjem ovom problematikom, posebno kao profesor na ovom predmetu, nastala je ova knjiga koja je pred nama.

Ova monografija otkriva nam neke od specifičnosti ekonomije, kao ugledne društvene nauke, kojoj se ne slučajno dodeljuje svake godine Nobelova nagrada za naučni doprinos. Specifičnost metodologije ekonomije izražava misao američkog ekonomiste Keneta Bouldinga (Kenneth Boulding) koji kaže: „U ekonomiji ne možete razumeti ništa dok niste razumeli sve“ (*American Economic Review*, maj 1996). Ako je ekonomija „umetnost postizanja najvećeg mogućeg od života“, onda je sasvim jasno da je potrebno i nužno izučavati metodologiju istraživanja i razmišljanja, kako bi se postiglo najviše „moguće od života“.

Knjiga je namenjena, pre svega, studentima masterskih studija, kao i studentima doktorskih studija iz oblasti društveno-ekonomskih nauka, posebno iz ekonomije, preduzetništva i biznisa. Knjiga je korisna za sve one koji se bave naučno-istraživačkim radom, istraživanjem u kompanijama, institucijama, kao i onima koji prate razvojna kretanja na regionalnom i lokalnom nivou.

Ona se sastoji iz deset posebnih, ali međusobno povezanih delova. Polazeći od sjajne Vajthedove (Alfred North Whithead) misli o nauci kao „reci sa dva izvora, teorijskom i praktičnom“, mi smo u knjizi apostrofirali nužnost upravo ove veze (teorije i prakse, teorijskog i praktičnog pristupa). Pored toga, povezali smo klasični i moderni pristup, kvalitativni, kvantitativni i istakli nužnost mešovitog pristupa.

I na kraju, zahvalan sam izdavaču, recenzentima i porodici. Posebno sam zahvalan mojim saradnicama Enisi Kočan i mr Sanji Đukić na tehničkoj pomoći pri izradi ove knjige.¹

Novi Sad, juni 2014.

Autor

¹ Monografija je deo istraživanja u okviru projekta: III 46006 „Održiva poljoprivreda i ruralni razvoj u funkciji ostvarivanja strateških ciljeva Republike Srbije u okviru Dunavskog regiona“, koju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

1. Metodologija i metod kao zanat i alat u društveno-ekonomskim istraživanjima

Pravilo za dobro vođenje ljudskog uma u istraživanju istine je metodologija

Rene Dekart (1596–1650)

(Rasprava o metodama)

Rezime

Autor razmatra metodologiju kao zanat i metod kao alat u društveno-ekonomskim istraživanjima. Metodologija se nadograđuje na epistemologiju, koja se bavi ispitivanjem naučnog saznanja.

Metodologija neke nauke obuhvata skup sredstava, načina i postupaka koje primenjujemo u istraživanju. U najopštijem smislu, to je način na koji ostvarujemo misaonu reprodukciju predmeta koji istražujemo, to su sredstva, odnosno postupci koje primenjujemo u tom istraživanju. Istraživanje je traganje za novim znanjem i njegovim korišćenjem u saznajnoj i praktičnoj delatnosti. Istraživanje koristi odgovarajuće metode.

Metod je način, postupak u istraživanju i analiziranju pojava i zakona posmatrane stvarnosti. Bitni momenti metoda saznanja u naučnom istraživanju su: određivanje predmeta istraživanja, istraživanje činjenica, postavljanje hipoteza i teorija, konkretizacija rezultata istraživanja, proveravanje tačnosti zaključaka i saznanja. Prema vrsti i obliku misaone delatnosti koja se pri tome primenjuje izdiferencirali su se različiti metodi istraživanja.

Autor, dalje, analizira faze i etape u metodologiji, zatim proces prikupljanja građe, pri čemu se posebno zadržava na sintezi, hipotezi, teoriji i ekspoziciji. Na kraju se posebno razmatra naučno objašnjenje, koje je veoma važno u metodologiji, kao i etape u razvoju metodologije.

Ključne reči: nauka, naučno saznanje, metodologija, metod, istraživanje, prikupljanje građe, naučno objašnjenje, etape u razvoju.

1.1. Uvod

Poznato je da nauka nije jedini oblik ljudskog saznanja, čak ni najveći. Do saznanja čovek dolazi u svakodnevnom životu na osnovu iskustva, uviđanja, zdravog razuma. Na čoveka deluju mnogi procesi socijalizacije, koji mu šire horizonte saznanja. Čovek saznaje i iz umetnosti, religije, običaja... U tom širokom području ljudskog saznanja, epistemologija ispituje logičke osnove, mogućnosti i načela naučnog saznanja. Ona je, dakle, **teorija naučnog saznanja.**

Saznanjem se kao fenomenom u filozofiji bavi posebna teorija saznanja ili gnoseologija. U okviru teorije saznanja pojavljuje se uža oblast – epistemologija, koja se ograničava na ispitivanje naučnog saznanja. Na saznanje epistemologije nadograđuje se metodologija. Ona treba da bude svestrana kritička analiza logičko-epistemoloških osnova celokupne istraživačke prakse određene nauke.

Metodologija opisuje pojave, propisuje pravila i utvrđuje merila dobrog rada u nauci. Pri tome metod sam po sebi ne vodi saznanju, on je sredstvo, a ne cilj. Metodologija kao nauka o metodi, odnosno načinu rada u određenoj oblasti, nije obrazac, nije to ni sam metod. Intelektualni rad na primeni metoda i stvaranju dela je kreativan rad koji obavlja pojedinac, istraživač, sa svim svojim sposobnostima i mogućnostima, kao i ograničenjima i slabostima.

Metodologija i metod podrazumevaju proces naučnog istraživanja, čiji je cilj dvostruk: društveni i naučni. Nivoi naučnog saznanja imaju sledeću gradaciju: naučno opisivanje (deskripcija), naučna klasifikacija, naučno otkriće, naučno objašnjenje i naučno predviđanje. Vrste istraživanja zavise od kriterijuma razvrstavanja. Elementi strukture istraživanja su: problem istraživanja, predmet istraživanja, cilj istraživanja,

hipoteze u istraživanju, način istraživanja, naučna i društvena opravdanost istraživanja i planovi istraživanja.

Metodologija ne proučava samo puteve i sredstva kojima se nauka služi, već nastoji da ide dalje i predvidi buduće puteve dolaska do naučnih saznanja. Njen predmet je naučni sistem, tj. način na koji su sređena utvrđena naučna saznanja i bitne naučne pretpostavke. Metodologija je i posebna nauka koja analizira konkretne postupke i tehnička sredstva koja se primenjuju u raznim istraživanjima.

1.2. Metodologija i metod istraživanja

Metodologija (grčki: *methodos* – put, način, traženje, *logos* – reč, pojam, znanje, nauka), ili nauka o metodu naučnog istraživanja (i nenaučni rad karakteriše neki metod), proučava i razvija logičke okvire naučnog saznanja, istraživačka sredstva i postupke koji se primenjuju u naučnim istraživanjima i pomoću kojih se dolazi do novih saznanja. To je skup pozitivnih istraživačkih iskustava i teorijskih uopštavanja dobre prakse više generacija naučenih poslenika, rezultat ukupnog razvoja nauke – sistematizovanje njenog istraživačkog iskustva, njene filozofije, teorije, strategije i organizacije nauke. Pri tome, to nije skup pravila i postupaka koji, sami po sebi, kao automatska mašina, proizvode istinito saznanje. „Zadatak metodologije je da otkrije, opiše i objasni metode naučnog saznanja, tj. da pokaže i objasni načine dolaženja do naučnih saznanja.“²

„Metodologija **opisuje** šta naučnici rade i **propisuje** kako oni treba da rade da bi došli do naučne istine. Metodologija, u meri u kojoj nije samo opis, nego i propis, obezbeđuje **merila** dobrog rada u nauci. U toj istoj meri metodologija se nužno i razlikuje od nauke. Nauka je uglavnom deskriptivna, metodologija je uglavnom preskriptivna. Ona propisuje norme nauci: logičke, tehničke, organizacione i strategijske! Da bi i sama

² Šešić, Bogdan: *Osnovi metodologije društvenih nauka*, Naučna knjiga, Beograd, 1974.